

Wojciech Siciński*, Dominik Płaza, Piotr Papiernik**

Sprawozdanie z badań archeologicznych w miejscowości Kruszyn, stanowisko 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie, w 2008 roku

Abstract

Siciński W., Płaza D., Papiernik P. 2012. Report on archaeological research in Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship, carried out in 2008. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 65-84.

The site 10 in Kruszyn (AZP 49-47/50), Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship, was examined upon the order of the General Directorate for National Roads and Motorways by the Professor Konrad Jażdżewski Foundation for Archaeological Research in Łódź. The total area covered by research was approx. 276 ares. In the course of works, 1,1515 archaeological objects and over 11,000 fragments of ceramic vessels, around 1,500 fragments of animal bones as well as some metal, glass and clay items were discovered. The site 10 in Kruszyn is a multicultural object. Excavation works resulted in the discovery of a settlement of the Linear Band Pottery culture from the Early Neolithic Age, traces of settlement of the Lengyel culture, traces of settlement of the Mierzanowice culture from the Early Bronze Age, the Lusatian culture from the Hallstatt period, the Bell-Grave culture from the Early La Tène period and a settlement of the Przeworsk culture from the late Roman period.

Keywords: Neolithic Age, Early Bronze Age, Early Iron Age, La Tène period, late Roman period, Linear Band Pottery culture, Lengyel culture, Mierzanowice culture, Lusatian culture, Bell-Grave culture, Przeworsk culture, dog interments, settlement

Stanowisko 10 w miejscowości Kruszyn (AZP 49-47/50), gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie, badane wykopaliskowo w ramach prac ratowniczych na trasie autostrady A-1 odkryte zostało w trakcie badań powierzchniowych AZP. Zebrany materiał zabytkowy pozwolił na dokonanie klasyfikacji kulturowo-chronologicznej stanowiska. Wyróżniono wówczas horyzont związany z kulturą ceramiki wstęgowej rytej z wczesnego neolitu oraz kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich.

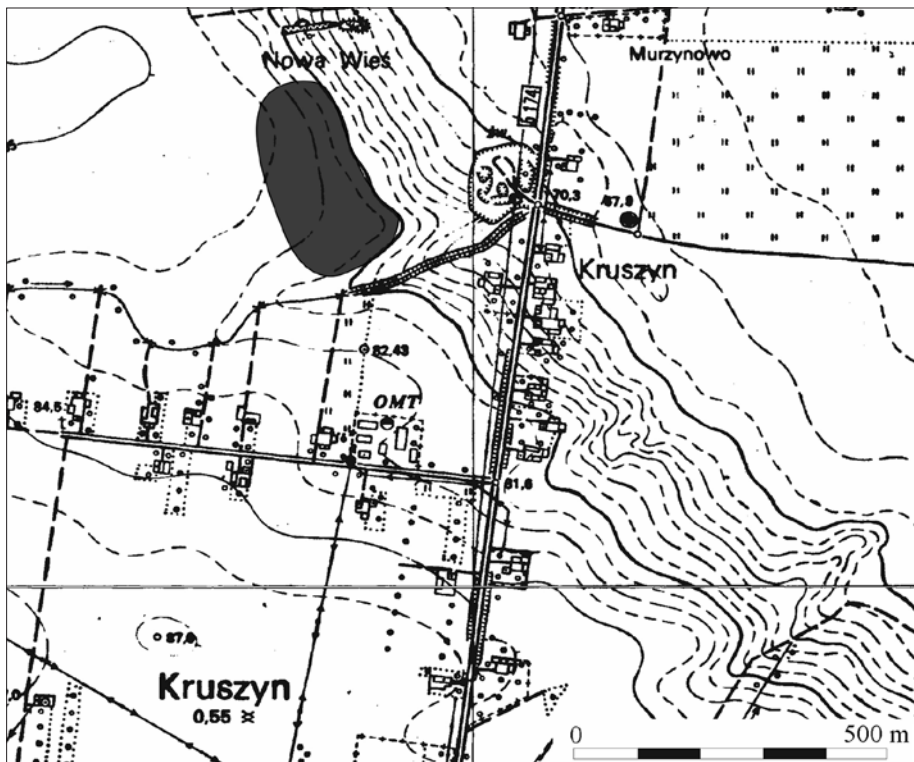
Badane stanowisko położone jest na północnym skraju wsi Kruszyn tuż przy drodze prowadzącej do Włocławka (Ryc. 1). Znajduje się na krawędzi terasy pradoliny Wisły i stoku bezimiennego niewielkiego cieku wodnego. W podziale fizyczno-geograficznym jest to Pojezierze Kujawskie (Kondracki 2002, 147).

Pracami terenowymi z ramienia Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego w Łodzi, na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, kierował dr W. Siciński, przy współpracy mgra D. Płazy i mgra W. Stasiaka z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi oraz mgr M. Spannbauser.

Badania wykopaliskowe na omawianym stanowisku prowadzone były od 8 kwietnia do 28 listopada 2008 roku. Ogółem prace terenowe objęły obszar o powierzchni ok. 276 arów (Ryc. 2). W ich trakcie odkryto w sumie 1515 obiektów archeologicznych o różnej funkcji i chronologii, w tym jeden grób szkieletowy bez wyposażenia. Stanowisko dostarczyło stosunkowo niezbyt dużej ilości zabytków ruchomych, głównie w postaci fragmentów ceramiki naczyniowej (ponad

* Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, pl. Wolności 14, 91-415 Łódź, e-mail: wojteksicinski@wp.pl

** Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, pl. Wolności 14, 91-415 Łódź, e-mail: dominik.plaza@maie.art.pl

Ryc. 1. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Położenie stanowiska

Fig. 1. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. The location of the site

11 000 ułamków), przedmiotów krzemiennych (około 1100), kości zwierzęcych (około 1500 fragmentów), a także kilku przedmiotów metalowych, szklanych oraz glinianych. Materiał zabytkowy odkrywany był głównie w wypełniskach obiektów archeologicznych.

Stanowisko było w dużej mierze poważnie zniszczone wskutek długotrwałego, intensywnego użytkowania rolniczego i prowadzenia, zwłaszcza w przeciągu ostatnich kilkunastu lat, głębokiej orki.

Stanowisko 10 w Kruszynie to obiekt wielokulturowy. W trakcie prac wykopaliskowych odkryto osadę kultury ceramiki wstęgowej rytej z wczesnego neolitu, ślady osadnictwa kultury lendzielskiej, kultury lużyckiej z okresu halsztackiego, kultury grobów kloszowych z wczesnego okresu lateńskiego oraz osadę kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu rzymskiego. Ponadto należy wymienić ślady osadnictwa kultury mierzanowickiej z wczesnej epoki brązu.

■ MATERIAŁY KULTURY CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ

Na prezentowanym stanowisku materiały kultury ceramiki wstęgowej rytej (dalej: KCWR) koncentrują się w kilku skupieniach. Najrozleglejsze zajmowało południową część stanowiska i znajdowało się najbliżej niewielkiego cieką spływającego w kierunku wschodnim do doliny Wisły. Kolejne koncentracje znajdowały się w środkowej i północnej części stanowiska i oddzielone były od siebie przestrzeniami pustymi. Na stanowisku odkryto 108 obiektów KCWR, przy czym część z nich

są to nisze w gliniankach, stąd rzeczywista liczba jest nieco mniejsza. Zidentyfikowano ok. 50 glinianek, tzw. jam budowlanych (Czekaj-Zastawny 2008, 38), które wraz z dołkami tworzyły zarysy budowli słupowych (Ryc. 3), 45 zwykłe jamy osadnicze lub śmietnikowe (Ryc. 4:1-3) oraz jedną studnię (Ryc. 4:4). Ponadto kilkanaście obiektów bez materiału zabytkowego, ze względu na położenie oraz charakter wypełniska, należy również łączyć z KCWR. Oprócz tego w dziewięciu dołkach posłupowych odkryto pojedyncze fragmenty ceramiki wczesnoneolitycznej. Kwestią sporną są pozostałe dołki posłupowe bez materiału, których znaczna część z całą pewnością jest związana z pozostałościami po neolitycznych domach słupowych. Jednak w związku z obecnością materiałów z okresu rzymskiego, w którym występowało również budownictwo słupowe, precyzyjne oszacowanie ilości dołków związanych z KCWR na tym etapie opracowania jest dość trudne. W kilku miejscach udało się zarejestrować czyste układy dołków i jam glinianek, które potwierdzają obecność na stanowisku dwóch rodzajów domów: krótkich o długości około 10 i szerokości 7 metrów (Ryc. 2; ary: C69, C70, C79, C80) oraz średnich – o długości ok. 16 m (Ryc. 3).

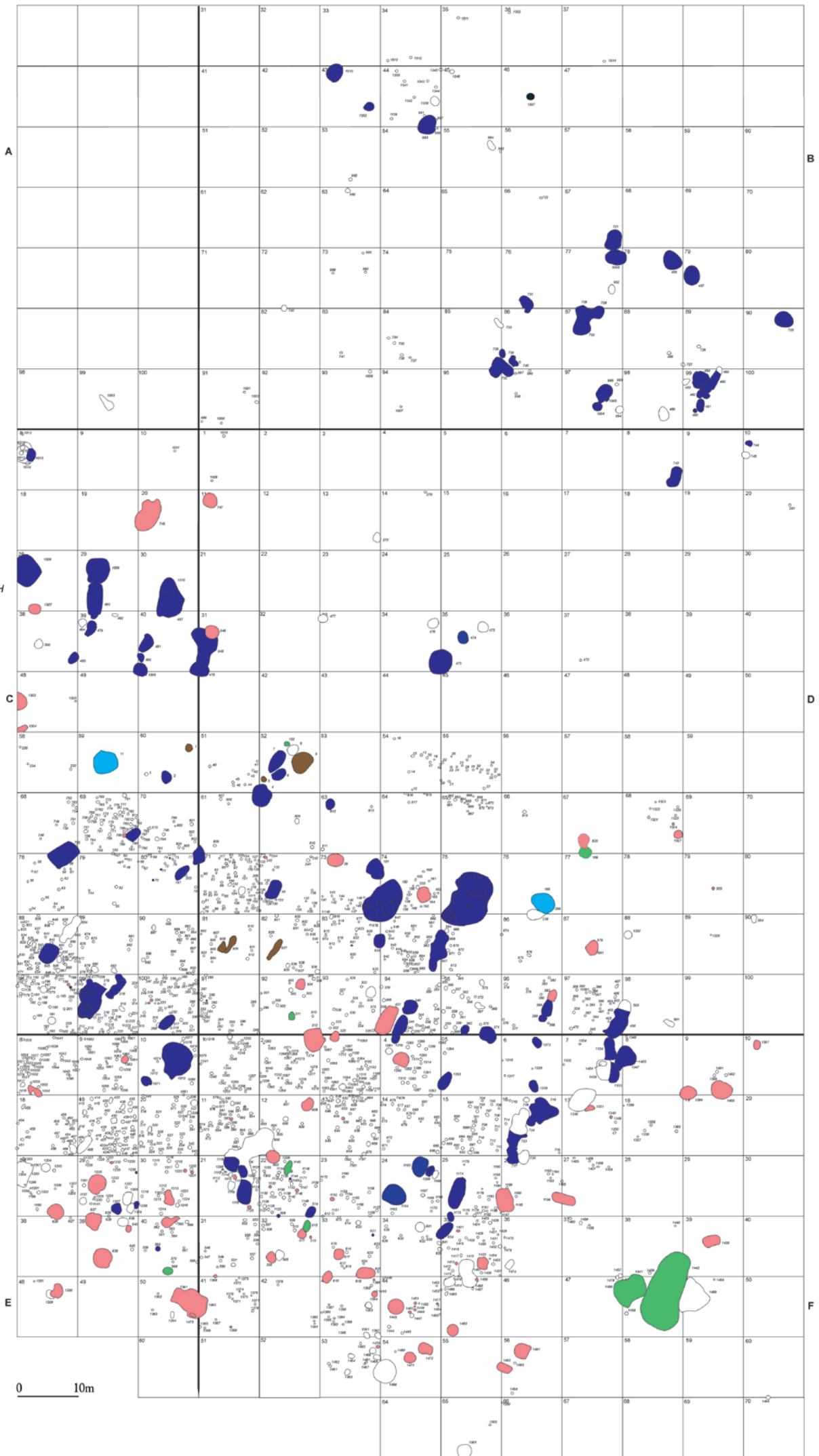
Ryc. 2. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Plan zbiorczy obiektów z podziałem chronologicznym

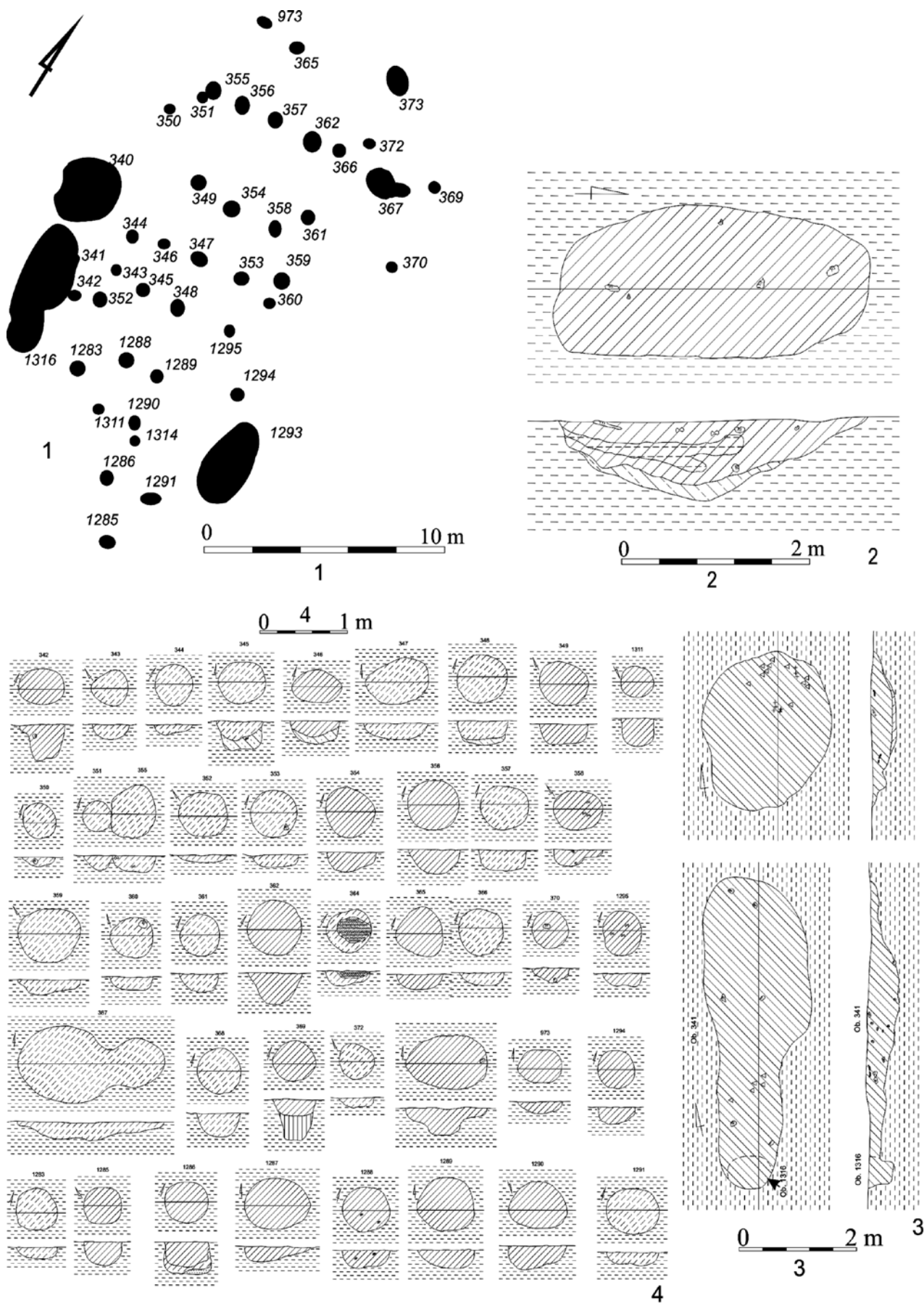
Fig. 2. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. A collective plan of objects with a chronological division

LEGENDA

- KULTURA CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ
- KULTURA LENDZIJSKA
- KULTURA MIERZANOWICKA
- KULTURA ŁUŻYCKA
- KULTURA GROBÓW KŁOSZOWYCH
- KULTURA PRZEWORSKA

Ryc. 3. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. (1) plan płaski chaty IV kultury ceramiki wstęgowej rytej; (2) plan płaski oraz profil glinianki 1293; (3) plany płaskie oraz profile glinianek 340, 341, 1316; (4) plany płaskie i profile dołków postępujących

Fig. 3. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. (1) flat plan of the hut IV of the Linear Band Pottery culture; (2) flat plan and profile of the clay pit 1293; (3) flat plans and profiles of clay pits 340, 341 and 1316; (4) flat plans and profiles of post-holes

Legenda do planów obiektów

Key to objects plans

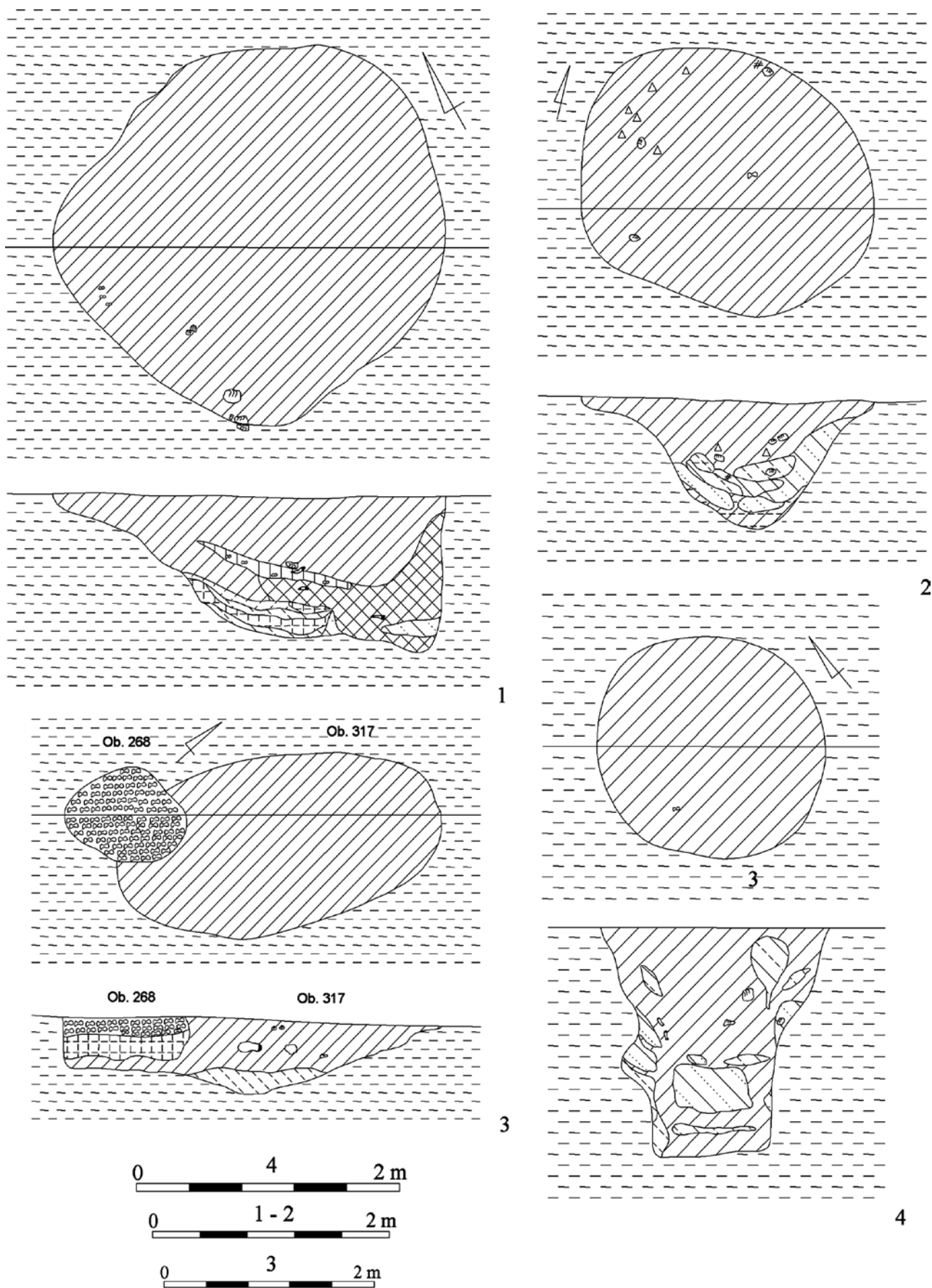
	Brunatno - ciemnoszara próchnica
	Glina
	Jasnoszaro - brunatna próchnica
	Brunatna próchnica
	Czarna próchnica silnie nasycona węglem drzewnym
	Brunatno - szara próchnica z domieszką gliną
	Szara próchnica
	Ciemnoszara próchnica z drobnymi węglami drzewnymi
	Glina z domieszką szarej próchnicy
	Ciemnoszara próchnica przemieszana z silnie rozdrobnionymi kamieniami
	Kamienie
	Grudki polepy

W południowej części pasa przeznaczanego do badań, w hektarach C, D, E i F, odkryto fragment osady KCWR o wymiarach co najmniej 100 m po kierunku wschód-zachód do około 70 m po kierunku północ-południe (Ryc. 2). Kilkadziesiąt obiektów z materiałem ceramicznym utworzyło owalną przestrzeń, która wraz z licznymi dołkami posłupowymi tworzy ślady po zagospodarowanym terenie osady mieszkalnej z prawdopodobnymi kilkunastoma domami słupowymi. Około 20 m na północ, w hektarze C, przy zachodniej granicy pasa przyszłej autostrady zidentyfikowano kolejnych 11 obiektów, które tworzą bardzo charakterystyczne układy glinianek znajdujących się przy ścianach długich domów. W tym przypadku zaskakuje brak dołków posłupowych pomiędzy jamami, które zazwyczaj tworzą zarysy typowych chałup słupowych (por. Czekał-Zastawny 2008, 40, 41). Być może w tym przypadku zidentyfikowane zostały pozostałości domów o konstrukcji naziemnej, zrębowej. Tego rodzaju zabudowa nie była wzmiankowana na stanowiskach KCWR, choć zbliżony charakter mogą mieć ślady zabudowy z odległej o kilka kilometrów osady wczesnoneolitycznej w Smółsku (Grygiel 2004, 263) lub Brześciu Kujawskim, (Grygiel 2004, 142). W północnej części stanowiska, w hektarze B, wydzielają się kolejne dwa skupienia. Większe, z ok. 20 jamami o charakterze gospodarczym lub śmietnikowym i pojedynczymi dołkami posłupowymi, oraz wysunięte najbardziej na północ pozostałości obozowiska z czterema jamami oraz kilkunastoma dołkami posłupowymi, które tworzą zarys małego domu słupowego o kształcie trapezowatym.

Na omawianym stanowisku większość materiałów ceramicznych, krzemienych oraz kamiennych została pozyskana z obiektów. Ogólnie pozyskano z nich nieco ponad 7000 fragmentów ceramiki, w tym ponad 500 krawędzi, ok. 4380 brzuśców, 2130 fragmentów brzuśców zdobionych, 31 ucha oraz ponad 200 części den. W warstwie po za obiektami odkryto 239 fragmentów ceramiki, w tym jedną krawędź, 195 brzuśców, 32 zdobione brzuście, 4 ucha oraz 7 den. W obu podgrupach w kategorii „zdobione brzuście” znajdują się różnego rodzaju guzy i listwy plastyczne. Z innych kategorii zabytków zidentyfikowano 1102 zabytki krzemienne oraz około 30 przedmiotów kamiennych, w tym kilka mocno wyeksploatowanych siekierok (Ryc. 5:11), a także rozcieracze, tłuczki, podkładki oraz żarna. W niektórych obiektach zachowały się kości zwierzęce oraz pojedyncze przedmioty rogowe oraz kościane (Ryc. 5:10).

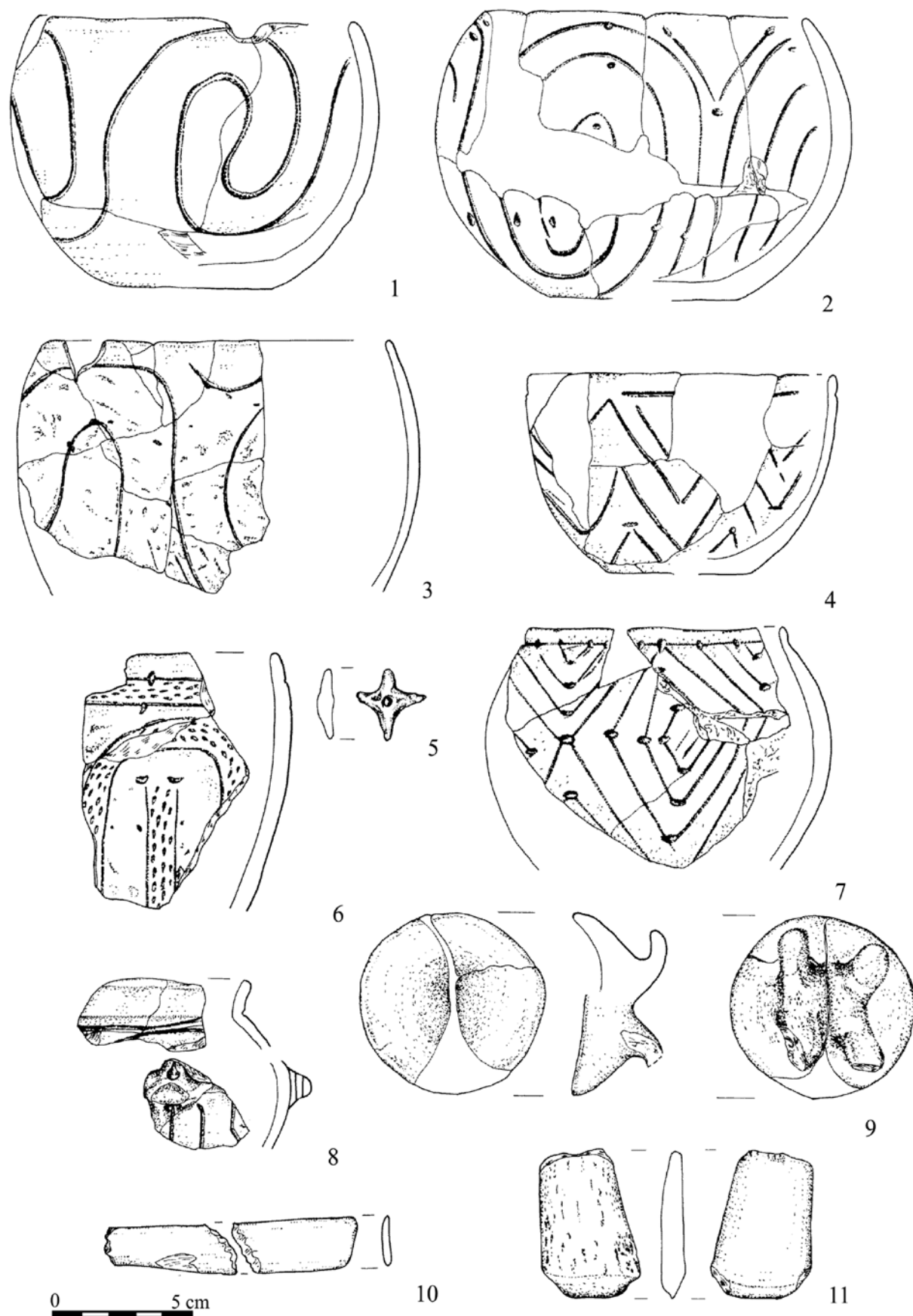
Na stanowiskach KCWR ceramika ze względu na technologię oraz morfologię dzielona jest zasadniczo na dwie kategorie: ceramikę delikatną, tzw. stołową, zdobioną ornamentyką rytą oraz ceramikę grubą, tzw. kuchenną – z odciskami palca, rzadziej paznokcia (Grygiel 2004, 141). Elementy dekoracyjne, takie jak guzy czy ucha, występują na obu kategoriach ceramiki, jednak ze znacznie większym natężeniem na ceramice grubej roboty. Pod względem technologicznym ceramika dzielona jest na naczynia bezdomieszkowe lub z różnego rodzaju domieszkami (por. Gabałówna 1963, 28; Grygiel 1976). W przypadku materiałów z prezentowanego stanowiska jako domieszkę stosowano rośliny, rozdrobnione fragmenty naczyń, żwir lub rozdrobnione kamienie i przypadkowo krzemienie oraz piasek, który może naturalnie występuje w glinie morenowej, z której wykonywano naczynia (Grygiel 2004, 142). W ceramice delikatnej często widoczny jest brak domieszki, piasek lub mocno rozdrobniony tłuczeń ceramiczny. Ceramika grubej roboty jest bardziej zróżnicowana. W wielu przypadkach widoczna jest na powierzchni domieszka żwiru oraz tłuczonych kamieni, a w innych duża ilość domieszki roślinnej.

Podstawową formą dla obu kategorii technologicznych są naczynia w kształcie odcinka kuli, tzw. czarki. Ten typ pojemnika zdecydowanie dominuje w materiale ceramicznym. Jest zróżnicowany pod względem kształtu i rozmiaru, od form klasycznych z mocno nachyloną krawędzią, czyli tzw. 2/3 odcinka kuli (Ryc. 5:1-3, 6, 7) aż po formy z prawie prostymi ściankami, zbliżonymi do mis (Ryc. 5:4). W znacznie mniejszej liczbie wystąpiły amfory. Dominują one wśród naczyń grubej roboty, choć zidentyfikowano także pojedyncze drobne amfory cienkościenne (Ryc. 5:8). Równie rzadko wystąpiły

Ryc. 4. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. (1) obiekt 151; (2) obiekt 1506; (3) obiekt 317; (4) obiekt 474

Fig. 4. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. (1) object 151; (2) object 1506; (3) object 317; (4) object 474

Ryc. 5. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Zabytki z obiektów: (1, 5) obiekt 151; (2) obiekt 10; (3) obiekt 374; (4, 9) obiekt 240; (6) obiekt 489; (7) obiekt 479; (8) obiekt 77; (9) obiekt 995; (10) obiekt 743; (11) obiekt 1075 (kamień)

Fig. 5. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Items from objects: (1, 5) object 151; (2) object 10; (3) object 374; (4, 9) object 240; (6) object 489; (7) object 479; (8) object 77; (9) object 995; (10) object 743; (11) object 1075 (stone)

klasyczne misy (Ryc. 6:2). Szczególną uwagę zwraca misa na pustej nóżce z obiektu 151 (Ryc. 6:4). Zupełnie wyjątkowo zidentyfikowano fragmenty naczyń sitowatych (Ryc. 6:3), które mogły być związane z przetwórstwem mleka i produkcją sera (Grygiel 2004, 143). Inne nietypowe naczynia to np. miseczka na 4 nóżkach (Ryc. 5:9), naczynie sitowate (Ryc. 6:3) oraz kilka naczyń tzw. mieszkowatych lub łódkowatych (Ryc. 6:1; por. Pyzel 2001, Grygiel 2004, 261). Do tego dochodzi także kilka przykładów plastyki figuralnej i sztuki (Ryc. 5:5).

Ornamenty na naczyniach KCWR ze stanowiska w Kruszynie można podzielić na trzy grupy. Zdobienia ryte na ceramice delikatnej, różnego rodzaju ornamenty palcowe, tzn. odciski i szczypania oraz elementy plastyczne, takie jak guzy, listwy oraz ucha – głównie na ceramice grubej roboty. Szczególnie istotne i czułe chronologicznie są rycia na ceramice cienkościennej. Wśród nich wydzielane są dwa rodzaje ornamentu. Zdobienia zaokolone krzywolinijne, wstęgowe lub wolutowe (Ryc. 5:1-3) oraz kątowe (Ryc. 5:4, 7; 6:1, 2). Na stanowisku w Kruszynie część ceramiki cienkościennej dodatkowo była dekorowana małymi okrągłymi lub owalnymi odciskami, tzw. dołkami nutowymi, najczęściej umieszczonymi na łączeniach linii rytých lub poszczególnych wątków zdobniczych oraz na ich zakończeniach. W szeregu przypadków widoczny jest brak (Ryc. 5:1-3; 6:1, 2) bądź jedna (Ryc. 5:4, 7) lub wyjątkowo więcej linii rytých pod krawędzią naczynia, od których odchodzą inne motywy dekoracyjne (Ryc. 5:7). Sporadycznie widoczne są również elementy dopełniające ornament znajdujące się pomiędzy liniami zaokolonymi, w postaci krótkich zróżnicowanych linii rytých, tzw. układów uzupełniających (Ryc. 5:2, 3) (por. Pyzel 2006; 2010, 22-24). W kilku przypadkach zarejestrowano także ornament wstęgi wykonanej z dwóch równoległych linii rytých wypełnionych nakłuciami (Ryc. 5:6). Należy nadmienić, że w wielu przypadkach na ceramice cienkościennej zdobienia zajmują prawie całą powierzchnię naczyń, schodząc aż do strefy przydennej (Ryc. 5:2, 7; 6:1, 2), w przeciwieństwie do ceramiki grubej roboty, na której ornamenty rzadko schodzą poniżej największej wydętości brzuśca (Ryc. 6:5). Na ceramice grubościennej najczęściej rejestrowane są zdobienia palcowe, tzn. szczypane, odciskane lub paznokciowe (Ryc. 6:5, 6). Dodatkowo sporadycznie spotykane są listwy plastyczne oraz guzy same lub w różnego rodzaju układach oraz kombinacjach z ornamentem palcowym (Ryc. 6:5, 6).

Po wstępnej analizie materiałów ceramicznych ze stanowiska Kruszyn 10 można stwierdzić, że osadnictwo KCWR na stanowisku pojawiło się już być może pod koniec fazy wczesnej, około 5300 cal BC, a z pewnością

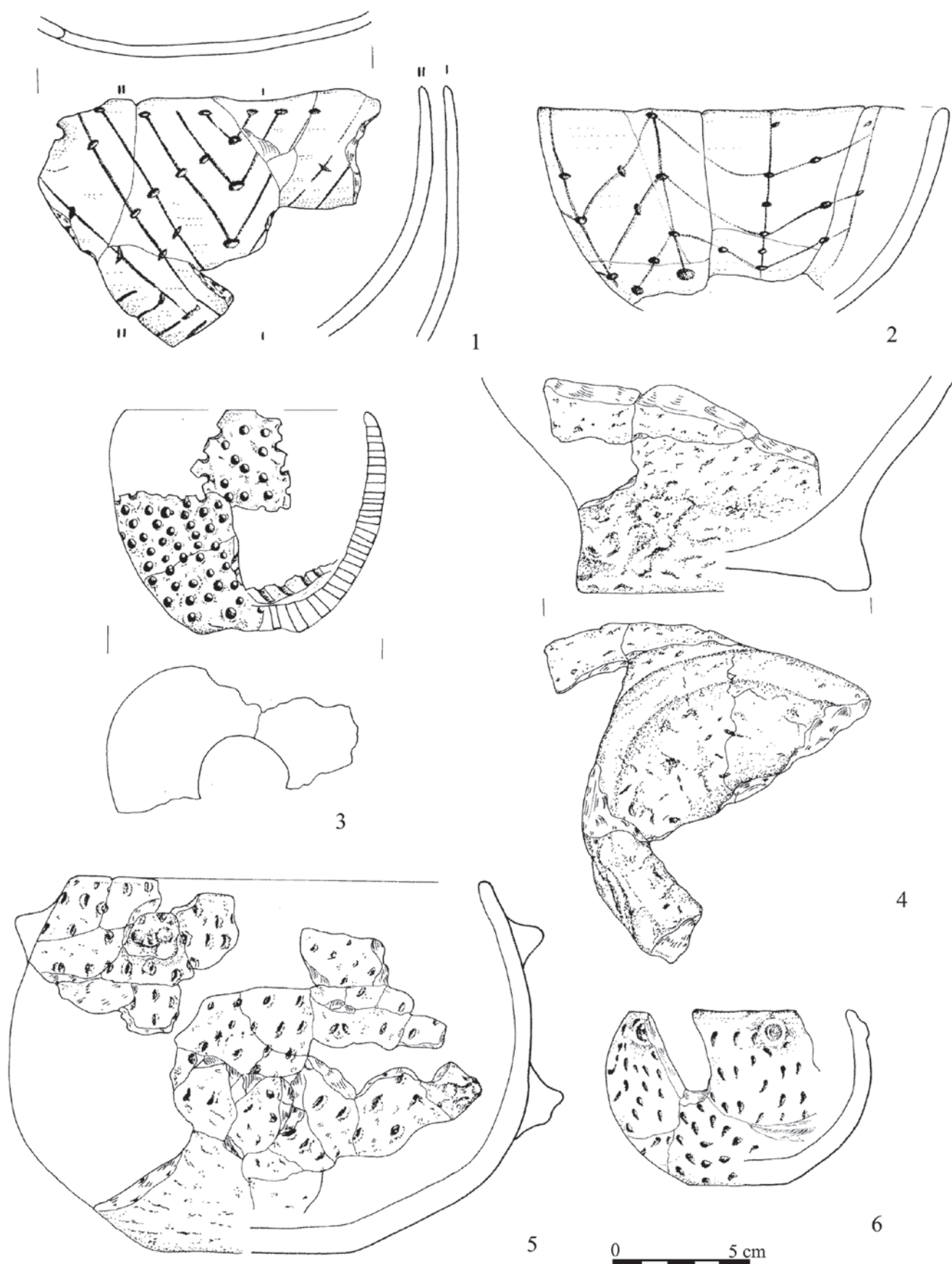
w fazie klasycznej KCWR na Kujawach ok. 5200-5000 cal BC (Grygiel 2004, 641) lub Ib/IIa wg J. Pyzel (2010, 220-227). Świadczą o tym fragmenty naczyń z dość ubogą, wstęgową, krzywoliniwną oraz kątową ornamentyką, bez podkreślania krawędzi naczyń, wykonane szeroką ukształtną linią rytą (Ryc. 5:1, 3), zbliżone do stylu zofipolskiego (Kulczycka-Leciejewiczowa 1983, 72, ryc. 5:c). Duża część zdobień utrzymuje się w kanonie fazy klasycznej (Grygiel 2004), II a/b (Pyzel 2010, 224-229) (Ryc. 5:2, 4; 6:1, 2). W materiale ceramicznym widoczne jest pewne zróżnicowanie w ramach fazy klasycznej. Być może część północno-wschodnia stanowiska ma nieco młodszą chronologię w stosunku do części osadowej na południu, choć te różnice mogą być związane ze specyficzną funkcją skupienia na północy, o czym m.in. świadczy odkryta duża ilość zabytków krzemiennych związanych z obróbką skóry i rozdziałem tusz zwierzęcych (Winiarska-Kabacińska 2011).

W niewielkim skupieniu, tzw. północnym, widoczne są pewne elementy charakterystyczne dla fazy późnej, np. w tektonice naczyń pojawiają się formy w kształcie wycinka kuli z króciutką szyjką (Ryc. 5:7) oraz w zdobnictwie gęsto występujące odciski w kształcie trójkątów.

W związku z powyższymi ustaleniami ostrożnie można sugerować początek i rozwój osadnictwa w Kruszynie, stanowisko 10, na przełom fazy wczesnej i klasycznej (faza zofipolska i nutowa lub Ib/IIa) aż do rozwiniętej fazy klasycznej (faza IIb), KCWR na Kujawach. Trudniej wypowiedzieć się na tym etapie opracowania o końcu osadnictwa wczesnoneolitycznego na prezentowanym stanowisku, choć ostrożnie można wskazywać na przełom fazy klasycznej i późnej (IIb/III).

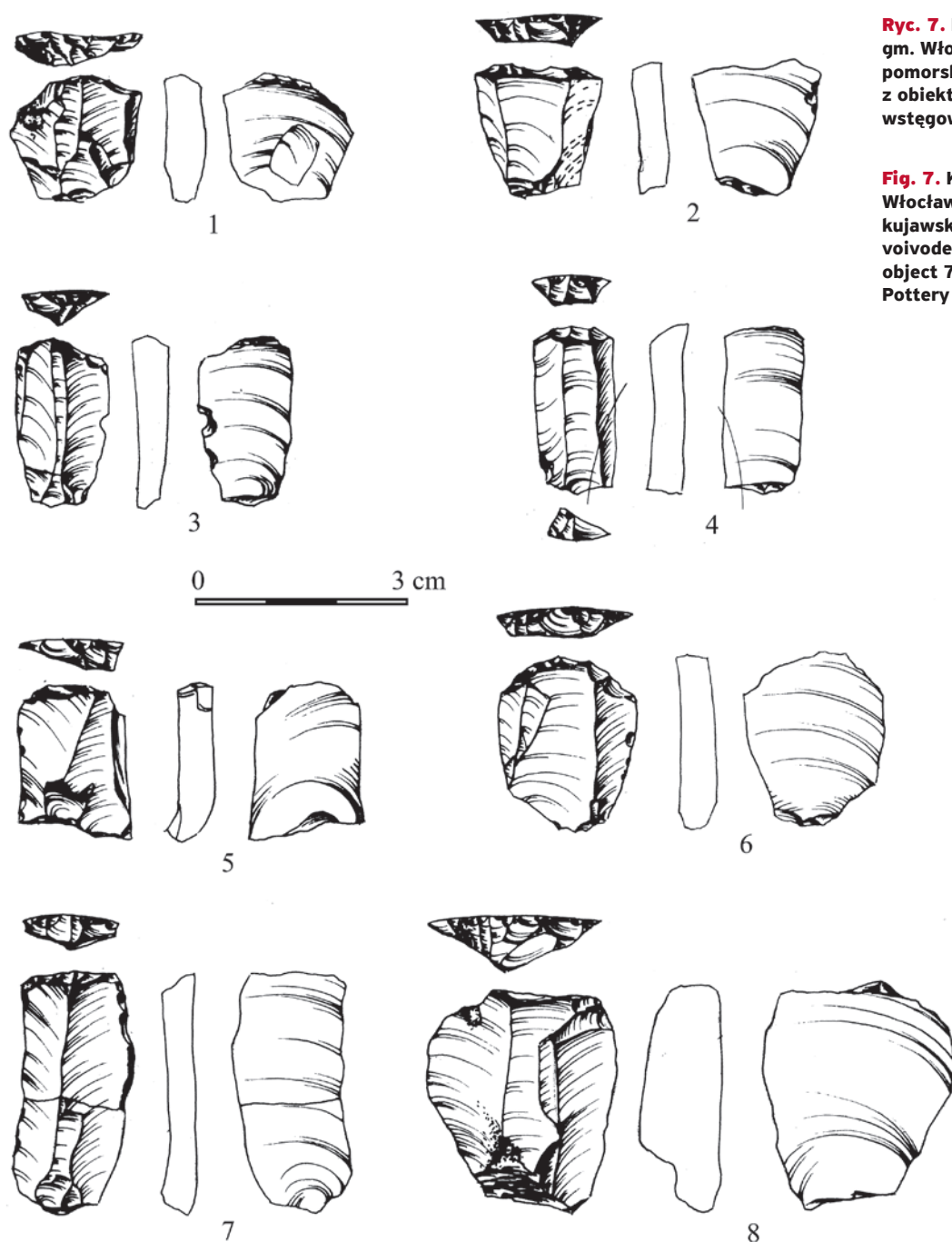
■ MATERIAŁY KRZEMIENNE

W czasie prowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 10 w Kruszynie odkryto 1102 wyroby krzemienne. Wśród nich zasadniczą grupę, liczącą 1047 okazów, tworzą materiały KCWR, które należy uznać za bardzo wartościowe i ważne dla badań nad wytwórczością najstarszych rolników w Polsce. Znaczenie omawianych materiałów wynika nie tylko z ich liczebności (najbogatsze na Nizinie Polskiej), ale przede wszystkim z faktu pochodzenia z dużej, dobrze rozpoznanej osady, o zwartym czasie funkcjonowania ograniczonym do II (klasycznej) fazy KCWR na Kujawach (Grygiel 2004, 641). Dokonując krótkiej charakterystyki inwentarza jako diagnostyczną należy uznać eksploatację regularnych rdzeni wiórowych, jednopiętowych, z których uzyskiwano zestandaryzowany pólśurowiec oraz grupę narzędzi składającą się przeważnie z drapaczy (Ryc. 7) oraz z wyraźnym

Ryc. 6. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Zabytki z obiektów: (1) obiekt 478; (2, 6) obiekt 743; (3, 4) obiekt 151; (5) obiekt 384

Fig. 6. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Items from objects: (1) object 478; (2, 6) object 743; (3, 4) object 151; (5) object 384

Ryc. 7. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Drapacze z obiektu 721 kultury ceramiki wstęgowej rytej

Fig. 7. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Scrapers from the object 721 of the Linear Band Pottery culture

udziałem półtylczaków, przekłuwaczy oraz wiórów i odłupków retuszowanych. Są to elementy typowe dla obróbki krzemienia dla społeczności KCWR, nie tylko z ziem polskich (m.in. Kaczanowska 1971; 1985, 25-52; Dzieduszycka-Machnikowa, Lech 1976, 128-140; Lech 1979; 1982, 5-13; 1997, 260-261; Kaczanowska, Lech 1977; Balcer 1983; 1986; Małecka-Kukawka 1992, 61n; 2001, 32n; Kulczycka-Leciejewiczowa 1979, 75-84; Kabaciński 2010, 107-131). Na stanowisku przetwarzano głównie krzemień czekoladowy (48% inwentarza), przy istotnej roli lokalnego surowca narzutowego (41% inwentarza). Ponadto zaobserwowano import krzemienia jurajskiego (1,5% inwentarza) i świeciechowskiego (0,8% inwentarza). Skład i znaczenie poszczególnych

surowców pozalokalnych wskazuje na związki osadnictwa KCWR z terenami Małopolski, w tym ziemi sandomierskiej, gdzie coraz częściej sygnalizowane jest wykorzystywanie surowca świeciechowskiego (por. np. Michalak-Ścibior, Taras 1995, 99-128).

Interesujące ustalenia dotyczą obecności w inwentarzu z Kruszyna form nawiązujących do przemysłów mezolitycznych. Do grupy tej zaliczono w sumie kilkanaście wyrobów należących do wiórów, mikrolitów i skrobaczy, które mogą być efektem szeroko pojmowanych kontaktów społeczności wczesnorolniczych z grupami zbieracko-myśliwskimi funkcjonującymi jeszcze np. w rozległej dolinie Wisły (por. np. Kozłowski 1989, 191).

Wartość poznawczą omawianych materiałów dodatkowo podnosi fakt wykonania przez dr M. Winiarską-Kabacińską (2011) analizy traseologicznej całego inwentarza KCWR. Wyniki tych badań wskazują na zastosowanie narzędzi krzemiennych m.in. do obróbki skóry, drewna i surowców roślinnych, w konstrukcji narzędzi żniwnych oraz do czynności wykonywanych przy dzieleniu tusz zwierzęcych, a także do obróbki kamienia. Układ przestrzenny poszczególnych zespołów koresponduje z analizą rozplanowania osady. Z częścią mieszkalną wiążą się zróżnicowane formy morfologiczne i funkcjonalne reprezentujące wszystkie podstawowe grupy wyrobów. Interesujące są inwentarze odkryte w części północno-wschodniej, interpretowanej jako zaplecze gospodarcze, w której pozyskano szczególnie bogate zespoły, z dużą ilością form o potwierdzonym zastosowaniu funkcjonalnym. W strefie tej dominują okazy służące do obróbki skóry i rozdziału tusz zwierzęcych.

■ KULTURA ŁUŻYCKA

Osadnictwo kultury łużyckiej reprezentowane jest na stanowisku 10 w Kruszynie w niewielkim zakresie. Materiał zabytkowy tej kultury stwierdzono tylko w 9 obiektach archeologicznych w niewielkim stopniu zróżnicowanych morfologicznie i funkcjonalnie. Wyróżniono więc tylko ich trzy rodzaje. Do kategorii jam osadniczych zaklasyfikowano 5 obiektów, do kategorii dołków postłupowych 2, kolejne 2 określono jako glinianki. Nie tworzyły one zwartej koncentracji, lecz były luźno rozproszone na dość dużym obszarze.

Materiał zabytkowy kultury łużyckiej reprezentowany jest wyłącznie przez bardzo niewielką ilość ułamków ceramiki odkrytych w wypełniskach obiektów archeologicznych. W sumie jest to 90 ułamków ceramiki silnie rozdrobnionych, których stan zachowania nie pozwala nawet na przynajmniej częściową rekonstrukcję form naczyń. W związku z czym pozyskany materiał ceramiczny nie daje podstaw do przeprowadzenia analizy morfologicznej form naczyń.

Na uwagę zasługuje fragment glinianej grzechotki odkrytej w obiekcie 626, dużej jamie osadniczej o charakterze zasobowym, w której stwierdzono nieliczny materiał ceramiczny kultury ceramiki wstęgowej rytnej oraz kultury przeworskiej. Jest to niewielka grzechotka częściowo uszkodzona w górnej części, o wysokości ok. 4 cm, którą możemy zaliczyć do typu gruszkowatego – z mniej lub bardziej zaznaczonym uchwytem. Takie grzechotki spotykane są w epoce brązu, a od przełomu V okresu tej epoki i w okresie halsztackim typ ten należy do dominujących (Nowiński 2000, 266). Z terenu Kujaw nieco zbliżone grzechotki, określane jako forma

dwustożkowa, pochodzą z cmentarzyska w Mariankach, pow. Włocławek, gdzie datowane są na IV okres epoki brązu (Miśkiewicz 1961, 237, tabl. IV:3; VIII:5).

Mimo niewielkiego ilościowo zbioru materiału kultury łużyckiej wydaje się, że jego chronologię należy umieszczać w przedziale schyłku epoki brązu i być może początków wczesnej epoki żelaza.

■ KULTURA GROBÓW KŁOSZOWYCH

Osadnictwo kultury grobów kłoszowych reprezentowane jest na stanowisku 10 w Kruszynie również w niewielkim zakresie. Materiał zabytkowy tej kultury stwierdzono tylko w 8 obiektach archeologicznych. Do kategorii jam osadniczych zaklasyfikowano ich 6, natomiast do dołków postłupowych 2. Nie tworzyły one zwartej koncentracji, lecz były luźno rozproszone na dość dużym obszarze.

Jamy są dość znacznie zróżnicowane wielkością i morfologicznie. Na plan pierwszy wysuwa się tu obiekt 9, kształtu owalnego, o wymiarach 395 × 310 cm (12,2 m² powierzchni), którego jasnobrunatnoszare wypełnisko sięgało głębokości 80 cm. Możemy go uznać za pozostałość budynku mieszkalnego zagłębionego w podłoże o konstrukcji zrębowej, czego dowodzi brak śladów po słupach konstrukcyjnych ścian.

Materiał ruchomy, który należy łączyć z kulturą grobów kłoszowych, to wyłącznie ułamki ceramiki pochodzące z wypełnisk obiektów archeologicznych. W sumie jest to zespół liczący 429 ułamków ceramiki. Jest on jednak silnie rozdrobniony, tylko w niewielu wypadkach pozwalający na przeprowadzenie analizy morfologicznej form ceramicznych. Pod tym względem wyróżniono cztery podstawowe grupy naczyń. Pierwsza z nich obejmuje naczynia baniaste, stosunkowo dużych rozmiarów, o powierzchni gładkiej lub szorstkiej, barwy brunatnej i pochodnych. Grupa 2, najliczniej reprezentowana, obejmuje naczynia jajowate o powierzchni chropowatej i karbowanej krawędzi. Na cmentarzyskach naczynia takie pełniły funkcję popielnic, lub też, zwłaszcza większe egzemplarze, kłoszy. Grupę 3 reprezentuje tylko jedno naczynie odkryte w obiekcie 9. Jest to dosyć dużych rozmiarów dzban z szerokim taśmowatym uchem wychodzącym z krawędzi naczynia. Brzusiec ma kształt zbliżony do dwustożkowatego, a krawędź nachylona jest do środka. Naczynia tego rodzaju nie są zbyt często spotykane w zespołach kultury grobów kłoszowych. Zbliżone nieco formy, określane także jako kubki, znane są z cmentarzyska w Gledzianówku, pow. Łęczyca (Jadczykowa 1977, tabl. III:4), czy w Warszawie-Grochowie (Gądzikiewicz-Woźniak 1961, ryc. XII:1, 2). Grupa 4 to talerze, które

odkryto w dwóch obiektach (9 i 909). Możemy wśród nich wyróżnić dwa typy. Pierwszy charakteryzuje się gładką powierzchnią oraz lekko zaokrągloną krawędzią, natomiast w typie drugim krawędź jest karbowana poprzez naprzemianległe niewielkie dołki wykonane narzędziem drewnianym lub kościanym. Talerze nie są zbyt często notowane na stanowiskach kultury grobów kloszowych. Na osadzie w Szeligach odkryto ich tylko kilka egzemplarzy (Chomentowska 1975, 318, tabl. III:43). Analogie znane są także z terenu Kujaw z osady w miejscowości Sławsk Wielki stanowisko 12, gm. Kruszewica (Szamałek 2006, ryc. 14:2, 3), a większą ilość obydwu wyróżnionych tu typów dostarczyło cmentarzysko w Zarębowie (Teztlaff 1967, ryc. 28:1, 2; 29:3, 4).

Chronologicznie materiały kultury grobów kloszowych z Kruszyna możemy odnieść do schyłkowej fazy okresu halsztackiego, na co wskazują zwłaszcza naczynia grupy 1 oraz talerze wykazujące związek ze starszym podłożem kultury lużyckiej. Pozostałe materiały ceramiczne nie dają możliwości ściślejszego datowania, wobec czego możemy je umieszczać w szerszych ramach funkcjonowania osadnictwa kultury grobów kloszowych.

■ OSADA KULTURY PRZEWORSKIEJ

Obiekty osadnicze kultury przeworskiej są notowane przede wszystkim w południowym pasie badanego stanowiska, tuż przy niewielkim cieku wodnym, gdzie znajdowała się ich największa koncentracja. Im dalej w kierunku północnym przebiegu pasa autostrady, tym bardziej następowało znaczące rozrzedzenie osadnictwa kultury przeworskiej, gdzie notowano je już incydentalnie. Ogółem na przebadanej powierzchni osady na stanowisku 10 w Kruszynie odkryto 84 różnorodnych obiektów archeologicznych, w których wypełnisku stwierdzono materiał zabytkowy z okresu wpływów rzymskich. Wśród nich wyróżniono 34 jamy osadnicze, 33 dołki posłupowe, 11 studni, 3 paleniska, jeden wapienik oraz 2 piece. Ponadto do tego przedziału czasowego prawdopodobnie możemy zaliczyć część obiektów pozabawionych co prawda materiału datującego, jednakże ze względu na podobieństwo funkcji oraz charakter wypełniska możemy je wiązać z kulturą przeworską.

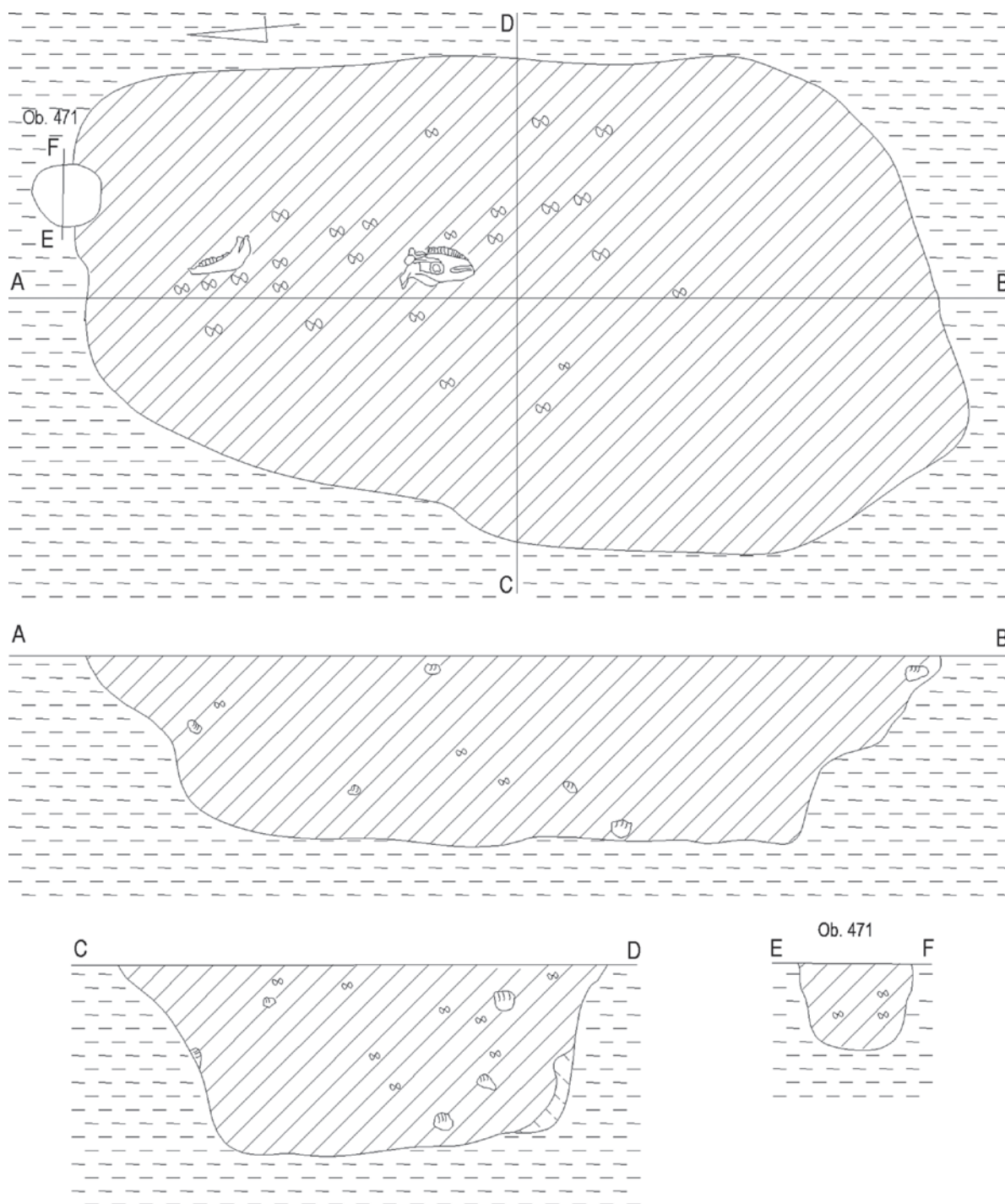
Jamy osadnicze to w olbrzymiej większości obiekty, które charakteryzowały się zarysem owalnym lub zbliżonym do owalnego, rzadziej zbliżonym do kolistego, a sporadycznie prostokątnym (Ryc. 8; 9). W przekroju charakteryzowały się profilami z reguły workowatymi, rzadziej wannowatymi lub – wyjątkowo – lejkowatymi. Wielkość ich wahała się od 110 × 64 cm przy głębokości 41 cm do 570 × 330 cm i głębokości nawet do 185 cm.

Wypełnisko ich stanowiła brunatnociemnoszara próchnica i glina z domieszką ciemnoszarej próchnicy, niekiedy drobnymi grudkami polepy i węgli drzewnych, często ze znikomą ilością materiału zabytkowego w postaci ułamków ceramiki. Dlatego też w zasadzie tylko w przypadku jam o dość dużych rozmiarach możemy domyślać się ich ewentualnego związku z budownictwem mieszkalnym bądź gospodarczym i próbować interpretować je jako zagłębione części budynków naziemnych (może piwniczek pełniących funkcje zasobowe) o konstrukcji zrębowej, na co wskazuje brak w ich obrębie lub otoczeniu śladów dołków posłupowych. Pozostałe jamy prawdopodobnie pełniły funkcje zasobowe, związane z przechowywaniem pożywienia.

Obecność większej liczby dołków posłupowych na stanowiskach archeologicznych bardzo często służy do wyznaczania rzeczywistych lub domniemanych obiektów o konstrukcji słupowej ścian. W przypadku prezentowanego fragmentu osady kultury przeworskiej w Kruszynie na stanowisku 10 przeprowadzenie takiego zabiegu jest możliwe tylko w ograniczonym zakresie z uwagi na starsze osadnictwo neolityczne. Nałożenie się obydwu faz osadniczych spowodowało znaczne zakłócenie w pierwotnym układzie budynków słupowych obydwu jednostek kulturowych. W związku z powyższym jako jedyny pewny budynek słupowy kultury przeworskiej został wyznaczony dołkami 1321-1326 oraz jamą 1327 (Ryc. 2). Zarys budynku wynosi ok. 4 × 3 m z dłuższą ścianą zorientowaną na osi wschód-zachód.

Tylko jako domniemany budynek słupowy kultury przeworskiej możemy uznać konstrukcję wyznaczoną przez 41 dołków o numerach 12-15, 17-37, 816-818 i 861-873. Zakreślony zarys wynosi 14 × 8 m (112 m² powierzchni). Ściany szczytowe mają po trzy słupy, natomiast ściany dłuższe mają ich większą ilość, co jest prawdopodobnie wynikiem kolejnych napraw. Odległość pomiędzy nimi wynosi od kilkunastu centymetrów do ok. 2 m. Dach oparty był na konstrukcji na sochę i ślemię, co potwierdzają cztery wewnętrzne słupy podtrzymujące dwuspadowy dach, dzielące jednocześnie powierzchnię budynku na część południową i północną (Ryc. 2).

Kolejną grupą są studnie. Różniły się one między sobą wielkością zarysu wahającego się od 117 × 110 cm do 495 × 380 cm i głębokością pomiędzy 170 a 330 cm. Ich wspólną cechą był brak elementów konstrukcyjnych w postaci drewnianej lub kamiennej cembrowiny. Drażono je w glinie dochodząc do poziomu wodonośnego. We wszystkich warstwach zasypiskową stanowiła brunatnociemnoszara próchnica, niekiedy z węglami drzewnymi oraz z polepą, a także z gliną lub kamieniami.

Ryc. 8. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Obiekt 338 i 471

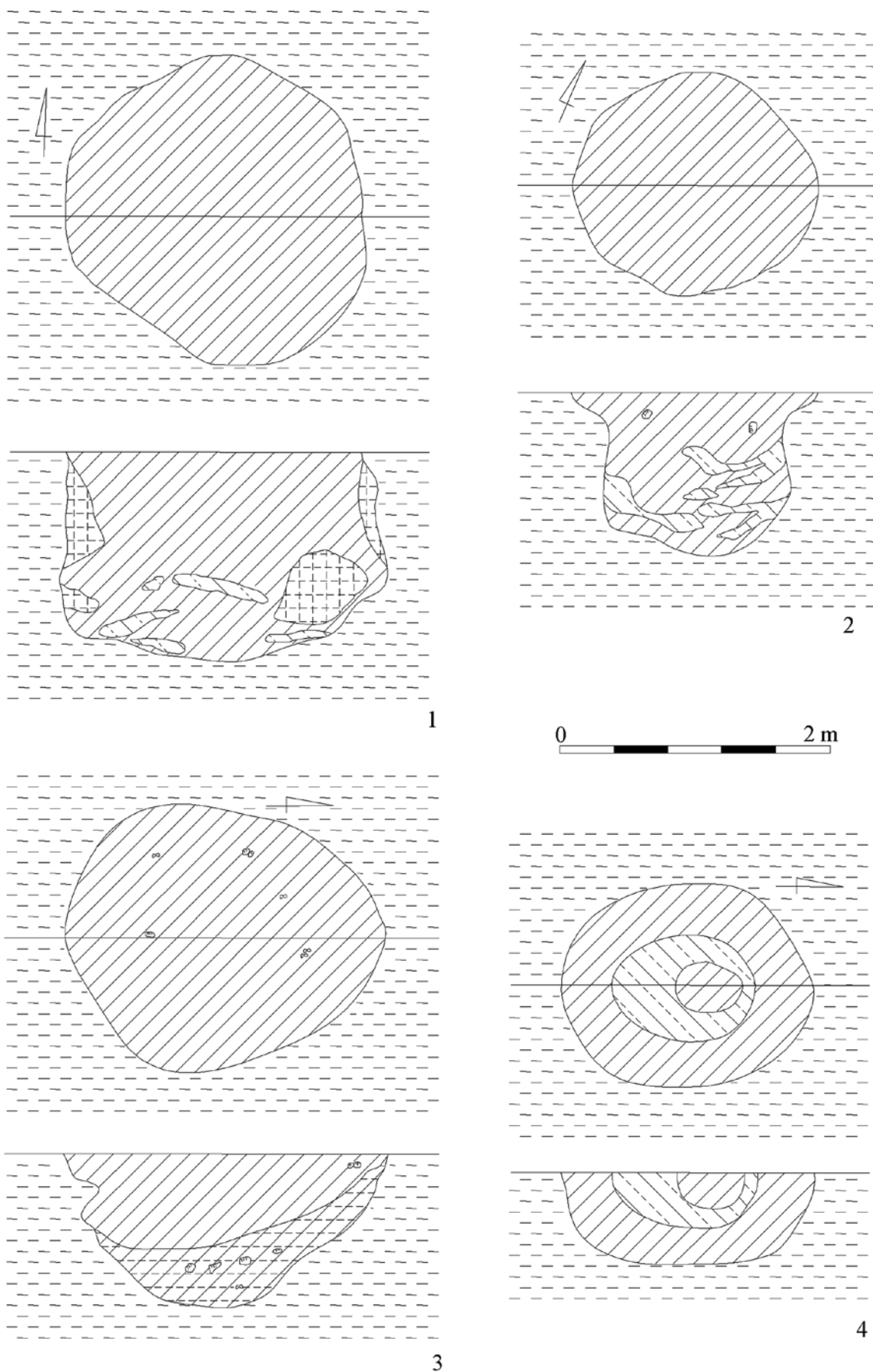
Fig. 8. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. The object 338 and 471

Jedyny wapiennik odkryto na północnym skraju zasięgu osadnictwa kultury przeworskiej, na stanowisku 10. Obiekt miał kształt owalny o wymiarach 280 × 240 cm, a głębokość 34 cm. Uchwycono więc tylko spągową część obiektu, który posiadał zapewne bardziej rozbudowaną część nadziemną. Wapiennik zbudowany był z dość dużych kamieni ułożonych na obwodzie pieca, wyściełających również jego dno. Wskutek działania

0 2 m

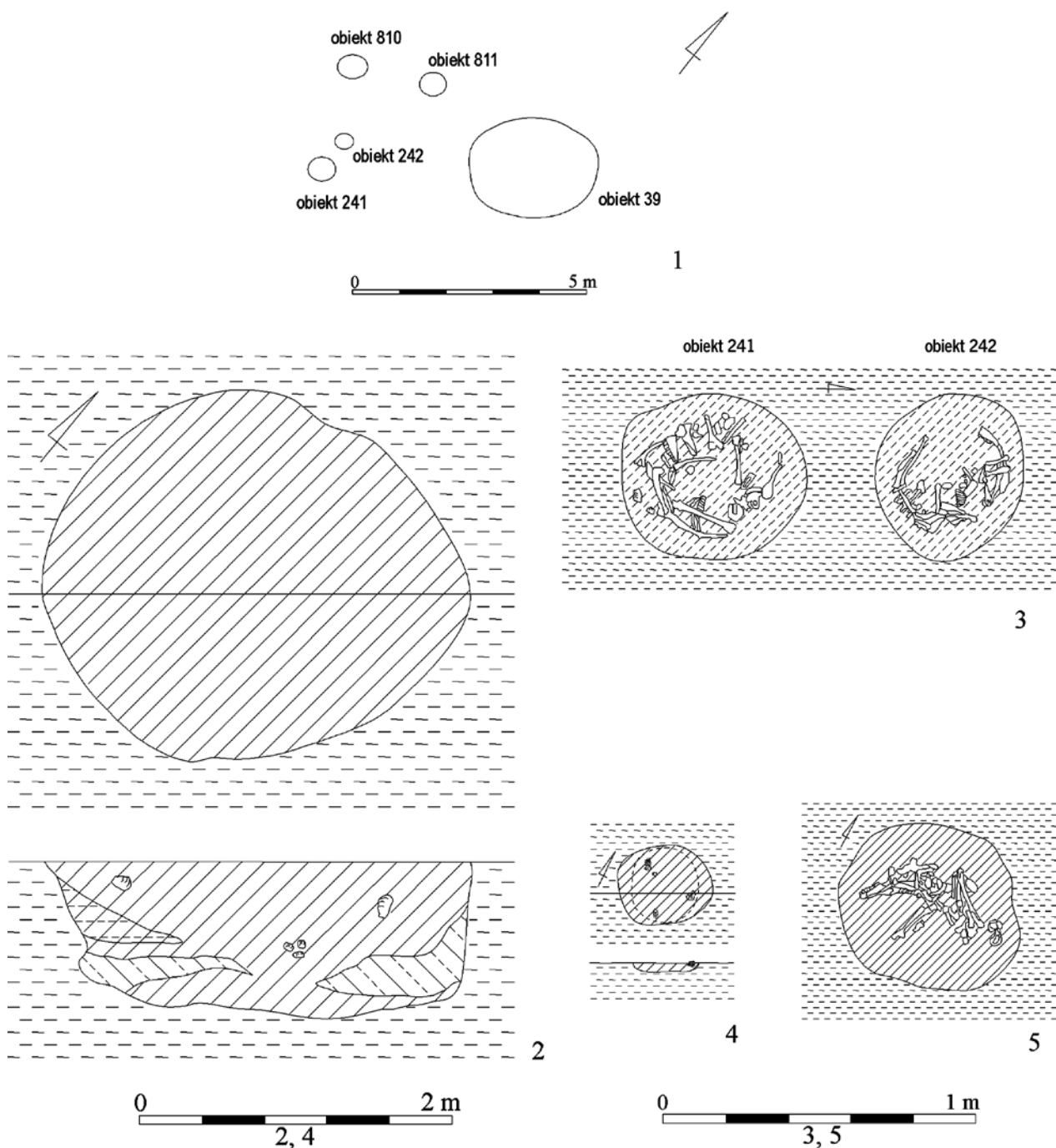
wysokiej temperatury wszystkie nosiły ślady licznych spękań i rozkruszeń. Jej ślady obserwujemy również pod warstwą kamieni w postaci pomarańczowo-czerwonej gliny. Wapiennik wypełniony był cienką warstwą wapna oraz pokruszoną polepą z kopuły pieca.

Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja w rejonie jamy 39. Po jej zachodniej stronie odkryto skupisko czterech pochówków zwierzęcych – prawdopodobnie psów. Ten rodzaj pochówku ma liczne analogie na innych

Ryc. 9. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. (1) obiekt 164; (2) obiekt 473; (3) obiekt 608; (4) obiekt 611

Fig. 9. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. (1) object 164; (2) object 473; (3) object 608; (4) object 611

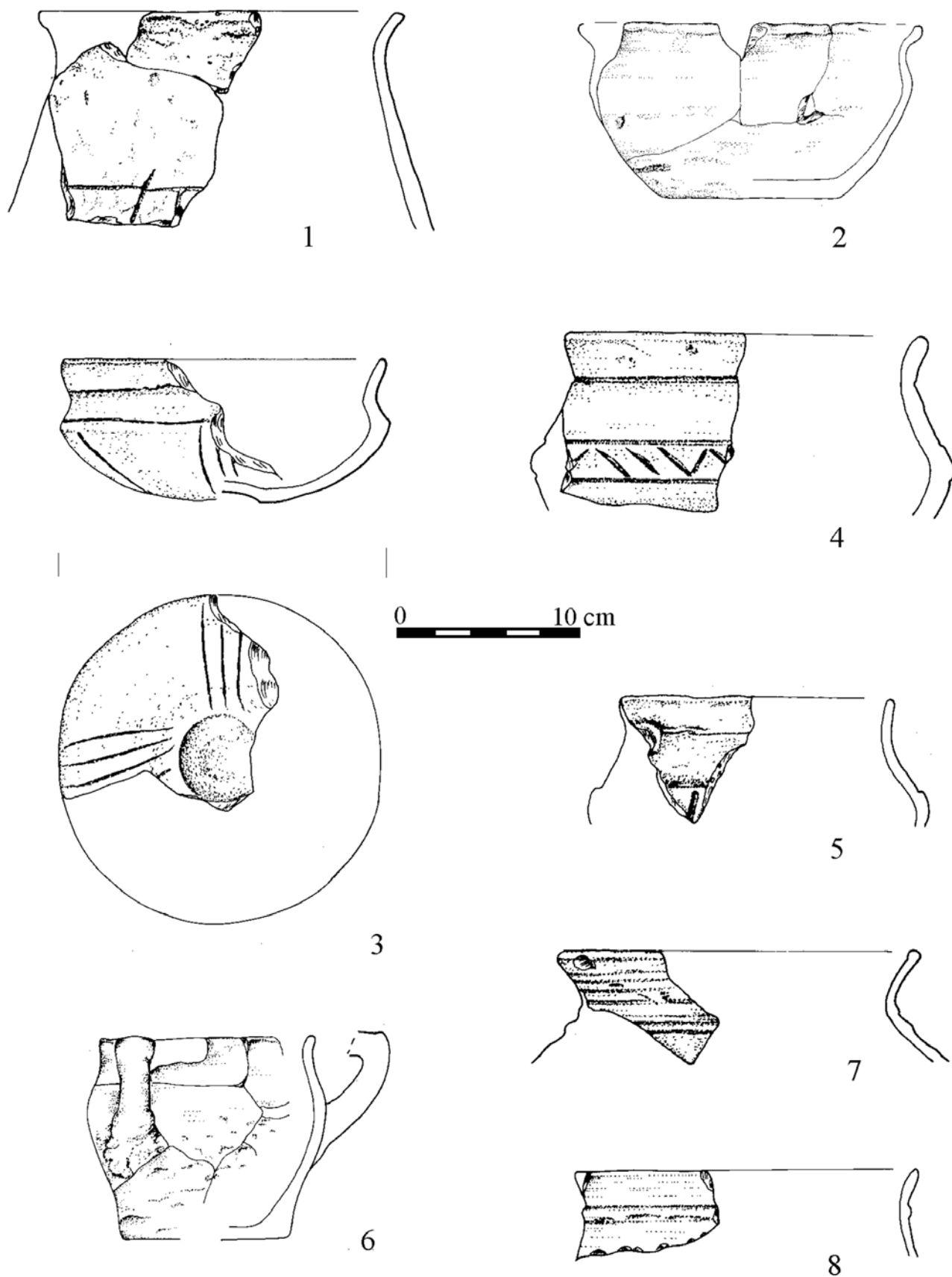
Ryc. 10. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. (1) domniemane sanktuarium; (2) obiekt 39; (3) obiekty 241, 242; (4) obiekt 810; (5) obiekt 811

Fig. 10. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. (1) presumed shrine; (2) object 39; (3) objects 241, 242; (4) object 810; (5) object 811

stanowiskach i na tej podstawie pochówki z Kruszyna można łączyć z kulturą przeworską. Są to obiekty 241, 242 i 810, 811 (Ryc. 10). W trzech wypadkach możemy stwierdzić, że kompletne szkielety zwierząt spoczywały na boku, natomiast ostatni (810), z uwagi na bardzo słabo zachowane kości, nie jest możliwy do określenia. Tego rodzaju pochówki zwierzęce mają bardzo wiele analogii na stanowiskach kujawskich kultury przeworskiej (Bednarczyk 1987, 209, 210; Cofta-Broniewska

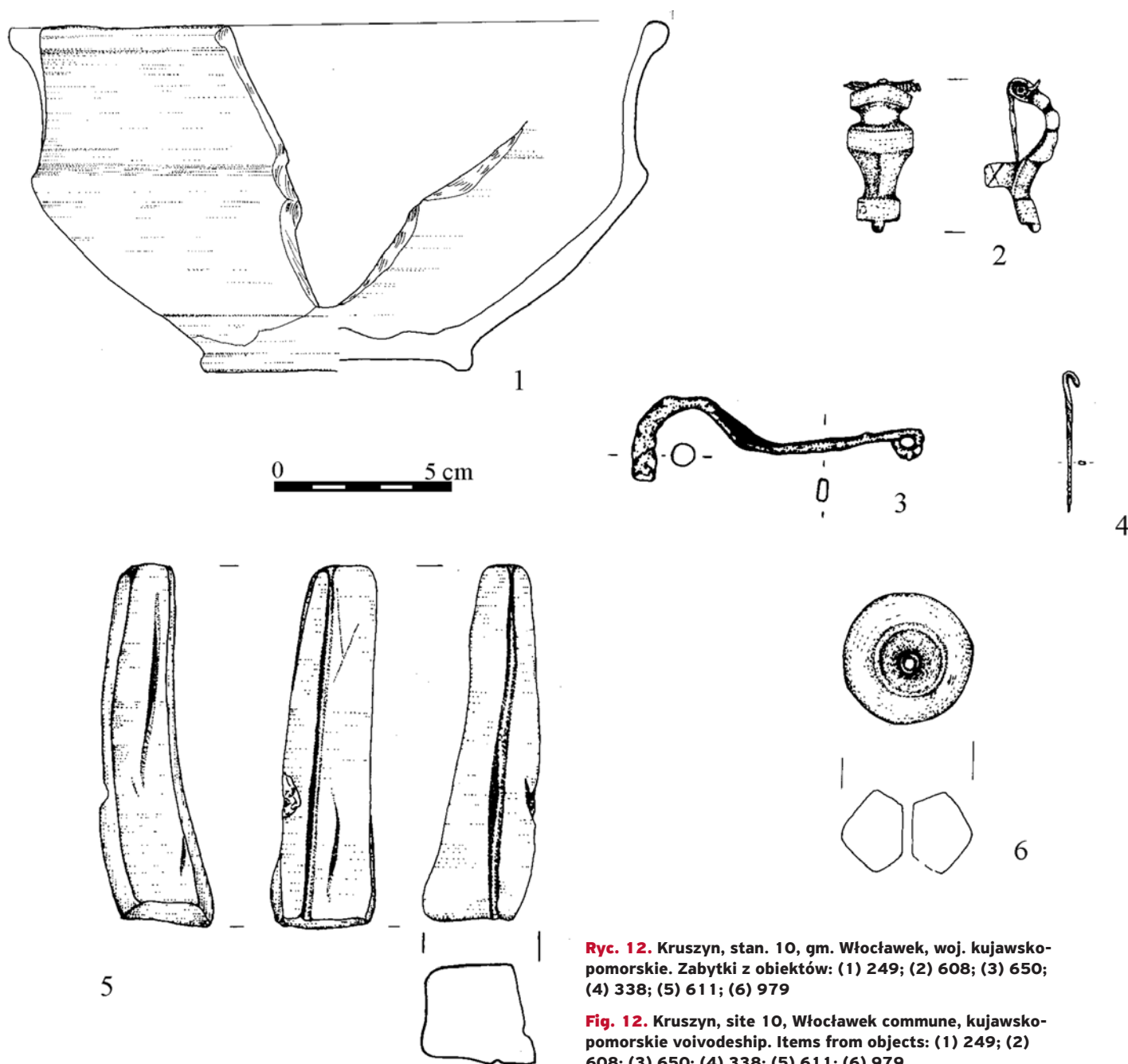
1979, 202-210), a spotykane są także na sąsiednich obszarach (np. Wiklak 1991-1992, 160, ryc. 15; Makiewicz 1994, 160, ryc. 1). Obecność czterech pochówek zwierzęcych w kontekście obiektu jamowego kultury przeworskiej pozwala łączyć je z kompleksami określanymi jako sakralne, „sanktuaria”, których już dość znaczną ilość wydzielono na obszarze Kujaw.

Ceramika jest najliczniej reprezentowaną na stanowisku kategorią przedmiotów zabytkowych. Zbiór ten liczy 2136 ułamków naczyń, z czego 1980 fragmentów jest lepionych ręcznie, a 156 ułamków wykonano przy użyciu koła garncarskiego. Ceramika ta pochodzi przede wszystkim z wypełniisk obiektów (84), w bardzo małym zakresie odkrywano ją luźno na arach (odpowiednio 58 i 17 fragmentów). Pod względem

Ryc. 11. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Zabytki z obiektów: (1,4) obiekt 39; (2) obiekt 611; (3) obiekt 746; (5) obiekt 164; (6, 7) obiekt 1196; (8) obiekt 1034

Fig. 11. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Items from objects: (1, 4) object 39; (2) object 611; (3) object 746; (5) object 164; (6, 7) object 1196; (8) object 1034

Ryc. 12. Kruszyn, stan. 10, gm. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Zabytki z obiektów: (1) 249; (2) 608; (3) 650; (4) 338; (5) 611; (6) 979

Fig. 12. Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship. Items from objects: (1) 249; (2) 608; (3) 650; (4) 338; (5) 611; (6) 979

technologicznym zbiór rozpada się na trzy podstawowe grupy. Grupa I obejmuje naczynia określane jako stołowe, starannie wykonane, cienkościenne, o powierzchni wygładzanej, barwy czarnej lub brązowej i pochodnych. Grupa II to naczynia duże, grubościenne, o powierzchniach z reguły lekko chropowatych lub szorstkich, określanych jako ceramika kuchenna. Grupa III natomiast to naczynia wykonane na kole garncarskim.

W zbiorze ceramiki ręcznie lepionej możemy wyróżnić cztery grupy naczyń. Grupa A to naczynia określane jako garnki (Ryc. 11:1), grupa B to misy-czarki (Ryc. 11:2, 3), grupa C obejmuje pucharki (Ryc. 11:4, 5), a grupę D tworzą kubki (Ryc. 11:6).

Ceramika toczona na kole stanowi tylko niewielki zbiór, dość silnie rozdrobniony. Technologicznie jest

dobrze wypalona o powierzchni gładkiej, barwy siwej i pochodnych. Wyróżniono zaledwie trzy grupy naczyń zróżnicowanych funkcjonalnie. Grupa I obejmuje naczynia, które możemy określić jako garnki (Ryc. 11:7, 8), grupa II to naczynia misowate (Ryc. 12:1), natomiast grupa III faszowate.

Wśród pozostałych przedmiotów zabytkowych na uwagę zasługuje fibula brązowa z obiektu 608 (Ryc. 12:2). Zapinka ta charakteryzuje się dość masywnym kabłąkiem zaopatrzonym w trzy grzebyki. Należy do typu 96 V grupy O. Almgrena. Zapinki tego rodzaju uważane są za przewodnie formy, charakterystyczne dla fazy B₂/C₁ okresu rzymskiego i spotykane zwłaszcza na obszarze kultury wielbarskiej (Godłowski 1981, 96). Dalej należy wymienić klucz żelazny, odkryty

w obiekcie 650 – dolku posłupowym, należący do bardzo pospolitego w kulturze przeworskiej typu charakteryzującego się trzonkiem zakończonym uszkiem (Ryc. 12:3) oraz szpilę wykonaną z brązu. Jest to forma niewielkich rozmiarów, której jedno zakończenie jest zaostrome, a drugie haczykowato zagięte. Część trzonowa w górnej partii jest tordowana (Ryc. 12:4). Tego rodzaju przedmioty interpretowane są jako części wrzecion. Ponadto na uwagę zasługują przęślik gliniany (Ryc. 12:6), ciężarek tkacki, ośelki kamienne (Ryc. 12:5) oraz motyka rogowa.

Początek osadnictwa kultury przeworskiej na stanowisku 10 w Kruszynie wyznacza obiekt 608, którego czas funkcjonowania określa zapinka brązowa A V 96 na fazę B₂/C₁ okresu wpływu rzymskich, czyli na okres ok. przełomu II/III wieku n.e. Kolejną ważną cezurą chronologiczną jest moment pojawienia się w kulturze przeworskiej ceramiki toczonej na kole, co miało nastąpić w podobnym okresie (Dobrzańska 1982, 90), lecz jej właściwe upowszechnienie w formach technologicznie i morfologicznie rozwiniętych nastąpiło nieco później, w fazie C_{1b} okresu wpływów rzymskich. Na podstawie analizy stylistycznej form ceramiki toczonej na kole możemy przypuszczać, że osadnictwo na stanowisku funkcjonowało również w fazie C₂ okresu późnorzymskiego.

W związku z powyższym należy przyjąć, że na stanowisku 10 w Kruszynie przebadano fragment osady kultury przeworskiej, założonej prawdopodobnie

w fazie B₂/C₁ i funkcjonującej przynajmniej po fazę C₂ okresu późnorzymskiego. W budownictwie mieszkalnym ludność zamieszkująca osadę preferowała drewniane konstrukcje słupowe, których odtworzenie wskutek nałożenia się na starsze osadnictwo kultury ceramiki wstęgowej rytej możliwe jest tylko w jej partiach peryferyjnych. Budynkom naziemnym towarzyszyły jamy zasobowe, niekiedy o charakterze ziemiankowym, studnie oraz pojedyncze obiekty produkcyjne – wapiennik oraz paleniska. Na wyróżnienie zasługuje także zespół określony jako sanktuarium, położony w północnej strefie osadnictwa kultury przeworskiej, którego czas funkcjonowania można wiązać z początkową fazą zasiedlenia osady w okresie wpływów rzymskich.

Badania na stanowisku Kruszyn 10 doprowadziły do odkrycia wielokulturowego obiektu osadniczego. Wydzielono fazy działalności grup ludzkich związane z osadą kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz ślady osadnictwa kultury lendzielskiej z okresu neolitu, ślady osadnictwa kultury mierzanowickiej z wczesnej epoki brązu, ślady osadnictwa kultury lużyckiej z okresu halsztackiego, ślady osadnictwa kultury grobów kłoszowych z wczesnego okresu lateńskiego oraz osadę kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich. Wyniki badań ratowniczych dostarczyły nowych, cennych materiałów do osadnictwa pradziejowego, zwłaszcza kultury ceramiki wstęgowej rytej i kultury przeworskiej, na terenie Kujaw.

Bibliografia

- Balcer B. 1983. *Wytwórczość narzędzi krzemienych w neolicie ziem Polski*. Wrocław.
- Balcer B. 1986. Zagadnienie neolityzacji ziem Polski w świetle badań przemysłów krzemienych związanych z kulturami „ceramicznymi”. *Archeologia Polski* 31 (1), 95-122.
- Bednarczyk J. 1987. Z badań sanktuarium i osady kultury przeworskiej w Inowrocławiu, woj. Bydgoszcz, stan. 95. *Sprawozdania Archeologiczne* 39, 201-221.
- Chomentowska B. 1975. Osada kultury pomorskiej i kultury grobów kłoszowych w Szeligach, pow. Płock. *Światowit* 34, 293-318.
- Cofta-Broniewska A. 1979. *Grupa kruszańska kultury przeworskiej. Ze studiów nad rozwojem regionalizmu społeczeństw Kujaw*. Poznań.
- Czekaj-Zastawny A. 2008. *Osadnictwo społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej w dorzeczu górnej Wisły*. Kraków.
- Dobrzańska H. 1982. Ceramika toczona jako wyraz zmian zachodzących w kulturze przeworskiej we wczesnej fazie późnego okresu rzymskiego. W: J. Wielowiejski (red.), *Znaczenie wojen markomańskich dla państwa rzymskiego i północnego Barbaricum (= Scripta Archaeologica 2)*. Warszawa, 90-98.
- Domańska L. 1988. Recepcja małopolskich surowców krzemienych wśród kujawskich społeczności cyklu wstęgowego. W: A. Cofta-Broniewska (red.), *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy*. Inowrocław, 81-91.
- Domańska L. 1995. *Geneza krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*. Łódź.
- Dzieduszycka-Machnikowa A., Lech J. 1976. *Neolityczne zespoły pracowniane z kopalni krzemienia w Sępowie*. Wrocław.
- Gabałówna L. 1963. Ślady osadnictwa kultur wstęgowych w Radziejowie Kujawskim. Ogólne dane o radziejowskich punktach osadniczych kultur z cyklu wstęgowych. *Prace*

- i *Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 9, 25-95.
- Gądzikiewicz-Woźniak M. 1961. Cmentarzysko łużycko-kłoszowe Warszawa – Grochów, stanowisko „Brylowszczyzna”. *Materiały Starożytne* 7, 47-106.
- Godłowski K. 1981. *Kultura przeworska*. W: W. Hensel (red.), *Późny okres lateński i okres rzymski (= Prahistoria ziem polskich 5)*. 57-135.
- Grygiel R. 1976. Osady kultury ceramiki wstęgowej rytej w Brześciu Kujawskim koło Włocławka. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 23, 5-114.
- Grygiel R. 2004. *Neolit i Początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Wczesny Neolit. Kultura ceramiki wstęgowej rytej*. Łódź.
- Jadczykowa I. 1977. Cmentarzysko ciałopalne kultury pomorskiej i kultury grobów kłoszowych na stanowisku 1 i 2 w Gładzianówku, woj. płockie. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 24, 41-54.
- Kabaciński J. 2010. *Przemiany wytwórczości krzemieniarskiej społeczności kultur wstęgowych strefy wielko dolinnej niżu polskiego*. Poznań.
- Kaczanowska M. 1971. Kamienne materiały kultur neolitycznych pochodzenia południowego z terenu Nowej Huty. W: J. K. Kozłowski (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i neolitycznym*. Kraków, 10-23.
- Kaczanowska M. 1985. *Rohstoffe, Technik und Typologie der neolithischen Feuerstein industrien in Nordteil des Flussgebietes der Mitteldonau*. Warszawa.
- Kaczanowska M., Lech J. 1977. The Flint Industry of Danubian Communities North of the Carpathians. *Acta Archaeologica Carpathica* 17, 5-28.
- Kondracki J. 2002. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Kozłowski S. K. 1989. *Mesolithic In Poland. A New Approach*. Warszawa.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1979. *Pierwsze społeczności rolne na ziemiach polskich. Kultury kręgu naddunajskiego*. W: Hensel, T. Wiślański (red.), *Neolit (= Prahistoria ziem polskich 2)*. Wrocław, 19-164.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1983. O zofipolskim stylu ceramiki wstęgowej rytej w Polsce. *Archeologia Polski* 28 (1), 67-97.
- Lech J. 1979. Krzemieniarstwo w kulturze społeczności ceramiki wstęgowej rytej w Polsce. Próba zarysu. W: W. Wojciechowski (red.), *Początki neolityzacji Polski południowo-zachodniej*. Wrocław, 121-136.
- Lech J. 1982. Flint Work of the Early Farmers. Production Trend in Central European Chipping Industries from 4500-1200 b.c. An Outline. *Acta Archaeologica Carpathica* 22, 5-63.
- Lech J. 1997. Materiały krzemienne z osad społeczności wczesnorolniczych w Strachowie, woj. Wrocław. W: A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Strachów. Osiedle neolitycznych rolników na Śląsku*. Wrocław, 229-265.
- Makiewicz T. 1994. Jeszcze raz w kwestii znaczenia sakralnego tzw. pochówków psów. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 6, 157-173.
- Małecka-Kukawka J. 1992. *Krzemieniarstwo społeczności wczesnorolniczych ziemi chełmińskiej (2 połowa VI-IV tysiąclecie p.n.e.)*. Toruń.
- Małecka-Kukawka J. 2001. *Między formą a funkcją. Traseologia neolitycznych zabytków krzemiennych z ziemi chełmińskiej*. Toruń.
- Michalak-Ścibior J., Taras H. 1995. Wczesnoneolityczna osada w Sandomierzu-Krukowie, stan 20. *Sprawozdania Archeologiczne* 47, 69-136.
- Miśkiewicz J. 1961. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Mariankach, pow. Włocławek. *Materiały Starożytne* 7, 223-243.
- Nowiński J.T. 2000. Grzechotki ludności kultury łużyckiej w kontekście przestrzeni sakralnej. W: B. Gediga, D. Piotrowska (red), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*. Warszawa, 259-278.
- Pyzel J. 2001. Naczynie mieszkwate kultury ceramiki wstęgowej rytej z Żegotek, gm. Strzelno, woj. kujawsko-pomorskie, stan. 2. *Sprawozdania Archeologiczne* 53, 99-109.
- Pyzel J. 2006. *Spoleczności kultury ceramiki wstęgowej rytej na Kujawach* (niepublikowana praca doktorska w archiwum IAiE PAN w Poznaniu). Poznań.
- Pyzel J. 2010. *Historia osadnictwa społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej na Kujawach*. Gdańsk.
- Szamałek K. 2006. Zagadnienie ciągłości zasiedlenia w cyklu łużyckim i okresie łużycko-pomorskiej transformacji kulturowej w świetle badań na wschodniowielkopolsko-kujawskim odcinku gazociągu tranzytowego. W: W. Bajer (red.), *Z badań nad osadnictwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*. Kraków, 35-62.
- Teztlaff W. 1967. Cmentarzysko z okresu lateńskiego w Zarębowie, pow. Aleksandrów Kujawski. *Slavia Antiqua* 14, 253-306.
- Wiklak H., 1991-1992. Osada kultury przeworskiej w Róźyczach – Starej Wsi na stanowisku 3, w woj. skierniewickim. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 37-38, 141-196.
- Winiarska-Kabacińska M. 2011. *Analiza funkcjonalna materiałów krzemiennych kultury ceramiki wstęgowej rytej ze stanowiska Kruszyn 10* (maszynopis w archiwum Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego w Łodzi). Łódź.

Summary

Wojciech Siciński, Dominik Płaza, Piotr Papiernik

Report on archaeological research in Kruszyn, site 10, Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship, carried out in 2008

The site 10 in Kruszyn (AZP 49-47/50), Włocławek commune, kujawsko-pomorskie voivodeship, examined by means of excavation in the course of rescue works on the A-1 motorway route, was discovered in the course of AZP surface examinations. At the time of examination, it was specified as a settlement of the Linear Band Pottery culture and the Przeworsk culture from the period of Roman influences.

The examined site is located at the northern edge of the Kruszyn village near the road leading to Włocławek. It is situated at the edge of the terrace of the Vistula proglacial stream valley and the slope of a nameless small water course.

Excavation works at the site concerned were carried out by the Professor Konrad Jażdżewski Foundation for Archaeological Research in Łódź upon the order of the General Directorate for National Roads and Motorways.

Excavation works at the site concerned were performed from 08 April till 28 November 2008. Altogether, field works

covered the area of around 276 ares. A total number of 1,515 archaeological objects with various functions and chronologies was discovered in the course of the said works. Among them, it is worth mentioning settlement hollows, in particular a large number of post-holes which provided a basis for the reconstruction of ground buildings of the Linear Band Pottery culture and the Przeworsk culture, clay pits, wells, hearths and furnaces. The site provided a relatively small number of movable monuments mainly in the form of fragments of ceramic vessels (over 11,000 fractions), flint objects (around 1,100), animal bones (around 1,500 fragments) as well as some metal, glass and clay items. Historic material was discovered mainly in fills of archaeological objects.

The site 10 in Kruszyn is a multicultural object. Excavation works resulted in the discovery of a settlement of the Linear Band Pottery culture from the Early Neolithic Age, traces of settlement of the Lengyel culture, traces of settlement of the Mierzanowice culture from the Early Bronze Age, the Lusatian culture from the Hallstatt period, the Bell-Grave culture from the early La Tène period and a settlement of the Przeworsk culture from the late Roman period.

■